

Йордан Баев

**БЪЛГАРО-ИЗРАЕЛСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ
И БЛИЗКОИЗТОЧНИЯТ КОНФЛИКТ**

София, 2025

РЕЦЕНЗЕНТИ:

проф. Румяна Маринова-Христиди

доц. Надя Филипова

проф. Боряна Бужашка

© Издателство „Изток-Запад“, 2025

Всички права запазени. Нито една част от книгата не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Йордан Баев, автор, 2025

ISBN 978-619-01-1655-4

Йордан Баев

**БЪЛГАРО-ИЗРАЕЛСКИТЕ
ОТНОШЕНИЯ
И
БЛИЗКОИЗТОЧНИЯТ
КОНФЛИКТ**

*На моите внуци Ангелина и Велизар,
с надежда че ще живеят в по-справедлив свят*

Съдържание

Увод	9
-------------------	---

ПЪРВА ГЛАВА

БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА, „ЕВРЕЙСКИЯТ ВЪПРОС“ И ПАЛЕСТИНА (1879–1944)	14
<i>От Освобождението до края на Първата световна война</i>	14
<i>Междувоеенният период</i>	27
<i>В годините на Втората световна война</i>	51

ВТОРА ГЛАВА

ПРАВИТЕЛСТВОТО НА ОТЕЧЕСТВЕНИЯ ФРОНТ И СЪЗДАВАНЕТО НА ДЪРЖАВАТА ИЗРАЕЛ (1944–1949)	66
<i>Посещението на Давид Бен-Гурион в България: декември 1944 г.</i>	66
<i>Съдбата на Палестина в първите следвоенни години (1945–1947)</i>	81
<i>Създаването на държавата Израел и „войната за независимост“</i>	103

ТРЕТА ГЛАВА

БЪЛГАРО-ИЗРАЕЛСКИ ОТНОШЕНИЯ (1950–1967)	116
<i>От „Войната за независимост“ до Суецката криза</i>	116
<i>Близкоизточната политика на България (1957–1966)</i>	135
<i>България и Шестдневната война</i>	148

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

ДВЕ ДЕСЕТИЛЕТИЯ БЕЗ ОФИЦИАЛНИ КОНТАКТИ	165
<i>От Войната за изтощение до Октомврийската война (1968–1973)</i>	165
<i>Аферата „Шпетер“</i>	186
<i>Последната конфронтационна вълна на Студената война</i>	207

ПЕТА ГЛАВА

БЪЛГАРИЯ И „ПАЛЕСТИНСКИЯТ ВЪПРОС“ (1968–1989)224*Установяване на контакти**с палестински съпротивителни организации224**От Ливанската война до Първата интифада240**Арабският тероризъм и България251*

ШЕСТА ГЛАВА

НОВОТО РАЗВИТИЕ НА**БЪЛГАРО-ИЗРАЕЛСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ (1990–2025)276***Пътят към възстановяване**на двустранните отношения (1986–1990)276**Устойчиво развитие**на българо-израелските отношения (1991–1999)289**Новите предизвикателства в началото на XXI век306***ЗАКЛЮЧЕНИЕ342****СЪКРАЩЕНИЯ346****ДОКУМЕНТАЛНИ ИЗВОРИ И ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА349**

Contents

INTRODUCTION	9
---------------------------	----------

CHAPTER ONE

THE BULGARIAN STATE, THE “JEWISH QUESTION” AND PALESTINE (1879–1944)	14
<i>From the Liberation to the End of World War I</i>	<i>14</i>
<i>The Interwar Period</i>	<i>27</i>
<i>During the World War II</i>	<i>51</i>

CHAPTER TWO

THE GOVERNMENT OF THE FATHERLAND FRONT AND THE ESTABLISHMENT OF THE STATE OF ISRAEL (1944–1949)	66
<i>David Ben Gurion’s Visit to Bulgaria: December 1944</i>	<i>66</i>
<i>The Fate of Palestine in the First Post-War Years (1945–1947)</i>	<i>81</i>
<i>The Establishment of the State of Israel and the “War of Independence”</i>	<i>103</i>

CHAPTER THREE

BULGARIAN-ISRAELI RELATIONS (1950–1967)	116
<i>From the “War of Independence” to the Suez Crisis</i>	<i>116</i>
<i>Bulgaria’s Middle East Policy (1957–1966)</i>	<i>135</i>
<i>Bulgaria and the Six-Day War</i>	<i>148</i>

CHAPTER FOUR

TWO DECADES WITHOUT OFFICIAL CONTACTS	165
<i>From the “War of Attrition” to the “October War” (1968–1973)</i>	<i>165</i>
<i>The “Shpeter” Affair</i>	<i>186</i>
<i>The Cold War’s Last Confrontational Wave</i>	<i>207</i>

CHAPTER FIVE

BULGARIA AND THE “PALESTINIAN QUESTION” (1968–1989)224*Establishing Contacts with Palestinian Resistance Organizations224**From the Lebanon War to the First Intifada240**Arab Terrorism and Bulgaria251*

CHAPTER SIX

THE NEW DEVELOPMENT**OF BULGARIAN-ISRAELI RELATIONS (1990–2025)276***The Path to the Restoration of Bilateral Relations (1986–1990)276**Sustainable Development of Bulgarian-Israeli Relations (1991–1999)289**New Challenges at the Beginning of the 21st Century306***CONCLUSION342****ABBREVIATIONS346****DOCUMENTARY SOURCES AND REFERENCES349**

Увод

Историята на Близкоизточния конфликт е сред най-обсъжданите в научната и публицистичната литература в изминалите осем десетилетия след края на Втората световна война. Той е обект на редица публикации и в българската историография, повечето от които са посочени в изложението на настоящото изследване и в обзора на използваната научна литература.

Сред това многообразие от интерпретации и гледни точки прави впечатление липсата на детайлни документални проучвания в годините на Студената война и в първите три десетилетия след нея за развитието на българо-израелските отношения. Основната тема, която продължава да предизвиква оживени дебати сред българската аудитория, е свързана с различните мнения относно „спасяването“ или „оцеляването“ на българските евреи по време на наложения от нацистка Германия Холокост. Израелската историография проявява устойчив интерес единствено към проблема за процеса на емиграция на българските евреи в Палестина, особено по време на „голямата Алия“ в навечерието и след обявяването на държавата Израел. В българската историография тази тема е обстойно и добросъвестно разкрита в монографията на Бойка Василева от 1992 година.¹ Сравнително добре е представена историята на отделните военни конфликти между Израел и арабските държави², а Палестинският проблем е представен по-скоро опосредствано в публицистични публикации³. В съответствие с официалната българска позиция в последните две десетилетия на Студената война в българската академична наука се развива предимно направлението на арабистиката, докато след това се обръща по-сериозно внимание на проблемите на хебраистиката и ислямознанието.

¹ Василева, Бойка. *Евреите в България 1944–1952* (София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1992).

² Политическите и дипломатически аспекти на Близкоизточния конфликт са разгледани в монографии на доц. Дора Калчева и проф. Христина Мирчева, а военните аспекти – в публикации на полк. Йордан Миланов и Огнян Аврамов, посочени в библиографската справка.

³ Първите научно-експертни изследвания за Палестинския въпрос са дело на доайена на българската арабистика проф. Йордан Пеев.

В рамките на едно столетие се променят редица концептуални и терминологични понятия в дипломатическия и политологическия лексикон. Самото название Близък и Среден изток (Near and Middle East) се утвърждава след Кримската война (1853–1856) в Британската империя. Близкият изток се отнася основно до територията на Османската империя и по онова време включва нейните балкански владения, включително българските земи. Във Франция по-широко разпространение имат названията Ориент и Леванта. До Първата световна война понятието Среден изток е използвано в по-широк план за територии в Азия до „Далечния изток“ към Тихия океан.⁴ Едва след Втората световна война американската дипломация налага окончателното общо название за Близък и Среден изток с термина Middle East.⁵ В руската и източноевропейската (включително българска) историография обаче остава разграничението между Близък и Среден изток.

Друго уточнение изисква появата на понятието „семити“ и „антисемитизъм“. Семитски народи в древността са афро-азиатски етнокултурни групи – както евреи, така и финикийци, асиро-вавилонци и араби, а семитски езици са древноеврейски (иврит), арамейски, арабски и още няколко сродни езици в района на Близкия изток. През втората половина на XIX в. в Германия и други страни от Западна Европа „еврей“ се идентифицират изцяло с термина „семити“. Поради това през 1879 г. публицистът Вилхелм Мар публикува шовинистки антиеврейски трактат, в който за пръв път използва понятието „антисемитизъм“. Да се употребява обаче този термин в наши дни за арабски политически групи, които се обявяват срещу „ционизма“ и правителствената политика на Израел, не е особено коректно, тъй като в културно-лингвистичен смисъл арабите също принадлежат към „семитските народи“. Неслучайно и в „Декларацията за антисемитизма“, подписана в Йерусалим от над двеста изтъкнати интелектуалци и обществени дейци с различни политически възгледи, с цел „укрепване борбата срещу антисемитизма“ се внасят редица корекции и уточнения към предишни политически дефиниции. След като се заклеят „класическите форми на антисемитизъм“ и „неглижирането на Холокоста“ като прояви на антиеврейски расизъм, в документа изрично се посочва, че не би следвало да се обявява за „антисемитизъм“ подкрепата за исканията на палестинските араби за защита на техните политически, национални и човешки

⁴ Любопитното е, че по онова време в британски медии въведеното през 1900 г. от ген. Томас Гордън понятие *Middle East* се тълкува твърде разширено и включва дори Индия, Афганистан и Тибет – Whitaker, Brian, „From Turkey to Tibet“, *The Guardian*, 23 February 2004. По-подробно в: Coppes, Clayton. „Captain Mahan, General Gordon and the Origins of the Term ‘Middle East’“, *Middle East Studies*, 1976, No. 1, p. 95–98.

⁵ В наши дни все по-често се използва и „широк Близък изток“ (*wider Middle East*), който включва неарабски ислямски държави като Иран, Афганистан и Пакистан.

права, както и за пълно равнопоставяне, съгласно установените норми на международното право.⁶

В политическия лексикон би следвало също да има историческо разграничение за понятието „палестинци“. В периода 1917–1948 г. обикновено в европейските публикации „Палестинският въпрос“ по-скоро се идентифицира с „Еврейския въпрос“, а „палестински изселници“ – с „еврейски изселници“. След създаването на държавата Израел в Палестина през май 1948 г. нейните граждани са наричани „израелци“, а под „палестински бежанци“ и по-късно „палестинци“ се разбират палестинските араби, включително и в официалните документи на ООН.

Преди три десетилетия, скоро след разкриването на достъпа до важни политически и дипломатически архивни колекции, авторът на настоящия труд използва тази новоразкрита документална информация при написването на отделна глава за блискоизточния конфликт в хабилитационна монография за военнополитическите конфликти в съвременната епоха и българската държавна политика.⁷ Десетилетие по-късно бе създаден и първият документален сборник по тази тема, в който за пръв път бяха включени декласифицирани специално за това издание анализи на българските специални служби и шифрована кореспонденция с българските дипломатически мисии в Тел Авив, Кайро, Дамаск, Багдад и Аман.⁸ Съчетанието на дипломатически и разузнавателни документи отговаря адекватно на ролята и влиянието на тези две ключови държавни институции при формулирането и осъществяването на правителствената политика в международните отношения.

През последното десетилетие редица публикации за българо-израелските отношения издаде у нас и в чужбина проф. Румяна Маринова-Христиди, ръководител на бакалавърска програма по хебраистика и магистърска програма по история на Израел, а съвсем наскоро подготви и монографично изследване по темата. В него за пръв път в българската историография се проследява и историческото развитие на държавата Израел в периода до края на Студената война.⁹

⁶ *Jerusalem Declaration of Antisemitism (JDA)*, March 2021.

⁷ Баев, Йордан. *Военнополитическите конфликти след Втората световна война и България* (София: ВИК „Св. Георги Победоносец“, 1995), с. 271–298.

⁸ Баев, Йордан (отг. редактор и автор на предговора). *България и Блискоизточният конфликт през годините на Студената война* (София: Академично издателство 96+, 2006). Изданието е подготвено в сътрудничество с Държавна агенция „Архиви“ при МС, секция „Дипломатически архив“ на МВнР и дирекция „Информация и архив“ на МВР и със съдействието на Cold War International History Project, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington DC.

⁹ Маринова-Христиди, Румяна. *България – Израел (1948–1990)* (София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2025).

Настоящото изследване си поставя за цел да допълни някои от недостатъчно проучваните теми – преди всичко свързани с политиката на българската държава – въз основа на значителен брой неизползвани и слабо познати документални архивни колекции. Например досега не са получили нужното внимание редица проблемни теми – за отношението на българските институции към Палестина в периода до Втората световна война, за евентуалните контакти между България и Израел след прекъсване на дипломатическите отношения между двете държави през юни 1967 г., за секретните контакти с отделни палестински въоръжени организации и присъствието на представители на арабски терористични (включително ислямистки) групировки на българска територия.¹⁰

Възможността за свободен достъп в последните две десетилетия до основните документални фондове в българските държавни, политически, дипломатически, военни и разузнавателни архиви за целия период на Студената война несъмнено допринася за по-обективно и задълбочено проучване на разглежданите тематични проблеми. В съответствие със законовите разпоредби чувствително бе намалена и хронологическата дистанция за ползване на архивните колекции и вече е възможно въвеждане в научна употреба на важни документи от фондовете на Министерския съвет, Президентството и Народното събрание за периода до началото на ХХІ в. Липсата на достъп до ключови израелски и арабски архивни колекции е компенсирана до известна степен с използването на значителен брой документи от американски и руски архиви, както и официалната документация на специализирани институции в Организацията на обединените нации.

Направен е опит да се избегне един методологичен проблем по въпроса за съдбата на българските евреи – българската историография нерядко ги разглежда като „обект“ във вътрешнополитическите исторически събития, докато израелската историография се интересува предимно от тяхното приобщаване към „Ерец Израел“ и завръщането им в „древното Отечество“. По такъв начин се представят коренно различни интерпретации – в българските публикации се подчертават „общността“ и съвместният социален и културен живот на българи и евреи, докато в израелски изследвания тази близост се третира като „заплаха“ за „асимиляция“ и отдалечаване от „историческите корени“ на еврейските етно-религиозни традиции.

Същевременно да се разглеждат българо-израелските отношения и българската политика в Близкия изток извън паралелния процес на развитие на българо-арабските отношения е твърде едностранчив подход, който не позволява тяхното задълбочено и цялостно проучване. При двуполюсния модел на блоково противопоставяне в годините на Студената война изключителна роля изи-

¹⁰ Компетентни консултации за архивните колекции на българските еврейски институции бяха предоставени от главния експерт в ЦДА Иванка Гезенко.

грава политиката на двете глобални свръхсили и двата основни военнополитически съюза – НАТО и Варшавският пакт. Всички тези многофакторни влияния в сложната структура на блискоизточния конфликт обуславят и сравнително фрагментирания многопластов анализ и конструкция на предлагания исторически труд.

юли 2025 г.